

Att återbruka och återknyta: några brandgravar från brons- och järnålder i Kronobergs läns hällkistor

av osteolog Cecilia Medina-Petersson

Under Cecilias arbete på Kulturparken Småland, från september 2021 till december 2022 med att registrera material från det arkeologiska magasinet, så analyserade hon brandgravar från fem hällkistor. Detta skulle vi nu få föreläsning om.

Vi fick initialt en **beskrivning vad en hällkista är**.

Av Sveriges 2 335 hällkistor finns drygt en tredjedel – 771 stycken i Kronoberg – dvs en mycket karaktäristisk fornlämning för

vårt län. De är byggda som en stenkista med

ibland också ett stengolv och längden är

oftast under 6 meter men kan vara upp till

14 meter. I nybyggt skick hade de kanske

ibland en tätning av näver eller mossor och

ormbunkar såsom fynd från brittiska

hällkistor visat. De större hällkistorna hade

mer karaktär av kollektiva gravar medan de

mindre troligen var mer av enkelgravar initialt för obrända döda. De är de första

synliga gravarna i vårt län och tillkom under tiden 2 400 f. Kr. fram till 1 300 f. Kr. dvs

under en period på 900 år (!) från den sena bondestenåldern t.o.m. den äldre

bronsåldern. Det ofta omgivande röset har nog successivt byggts på i varierande grad.

Dessa synliga megalitgravar hade nog förutom gravfunktion också funktionen att visa

vilka som tagit landskapet i besittning för jordbruk och boskapsskötsel. Även efter

byggnadsfasen så användes hällkistorna och rösen för begravingar av kremerade

människor ända in i Vendeltid dvs 700-talet e. Kr.

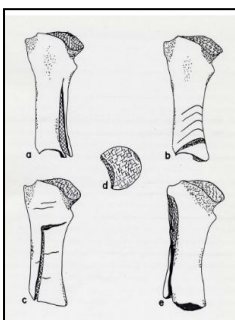

Vad är kremering?

Bränningen är en del av en dödsritual. Det finns tydligen också exempel på att

bränning gjorts som en bestraffande åtgärd ev. efter tidelag i Dalarna eller för att

försöka helt förintä en människa såsom bränningen av Jeanne d'Arc, där de brända benen slängdes i Seine för att inte bli relik.

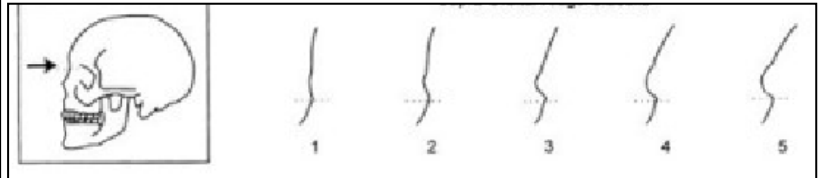
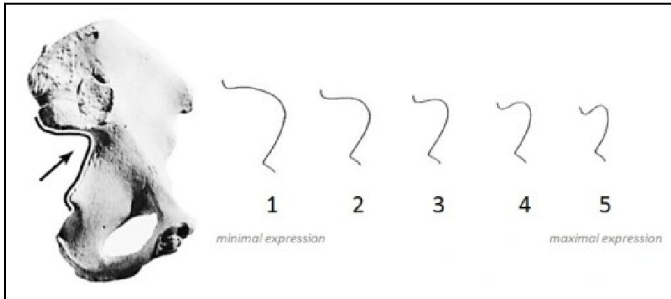

Vid kremering så spricker huden, det energirika fettet förbränns, protein t.ex. muskler brinner sämre, vatten förångas och skelettet, som mest består av mineral, brinner sämst men krymper, förvrids och splittras. Det är dock igenkännbart och kan analyseras. Det brända benet är mer hållbart mot övrig nedbrytning då dess organiska komponent minskat jämfört med obränt ben och särskilt om det

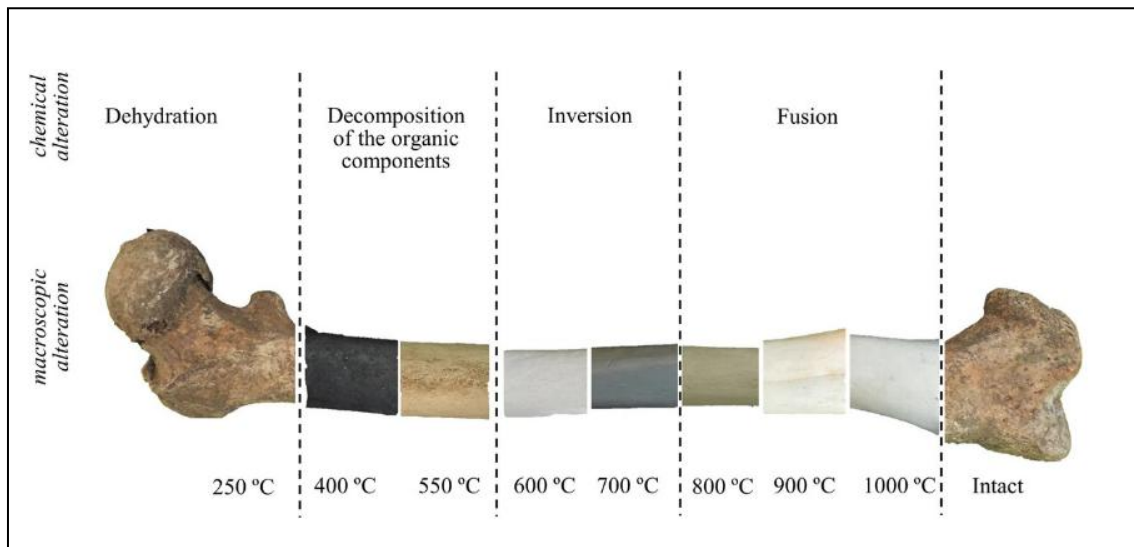
förvarrats i en urna. En vuxen människas kremerade ben väger c:a 2 kg men i forntida gravar brukar man bara hitta en mindre del av detta.

Osteologisk analys.

Man använder samma metoder som för obrända ben. För att bestämma kön tittar man på t.ex. bäckenet och ögonhålan. Man laborerar med "fem olika kön" utefter en skala mellan "extremt feminin" till "extremt maskulin".

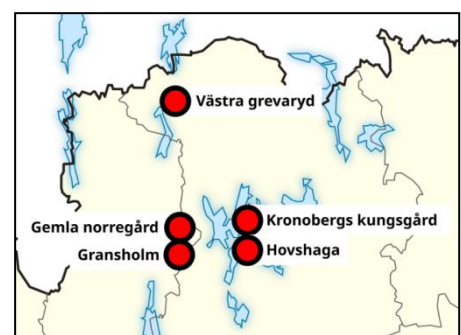

För åldersbestämning används bl.a. epifyernas (benändarnas) slutning/icke slutning och även tändernas utvecklingsfaser. Emaljen förstörs vid kremering så man får titta på tandrötter och tänder som inte vuxit ut. Om man hittar dubletter eller fragment som inte överensstämmer ifråga om kön eller ålder så rör det sig om fler än en person i graven. Man använder beteckningen "minsta antal individer" i en grav. Olika delar av skelettet får olika skydd mot värmen beroende på var på kroppen de sitter t.ex. om de skyddas av muskler. Även delar som sticker ut såsom händer och fötter förbränns sämre. Man finner också djurben som ska skiljas från humana ben. Olika förbränningstemperaturer ger olika färger på benvävnaden.

Presentation av undersökning av fem hällkistor

Här följer nu resultaten från Cecilias undersökning av fynden från fem hällkistor i länet där det i magasinet på Kulturarvscentrum finns bevarat fyndmaterial. Inga

dateringar har kunnat göras i nuläget, vilket skulle vara mycket intressant att genomföra. Den skriftliga rapporteringen från de ursprungliga undersökningarna av dessa hällkistor är ofullständig. Man har inte visat särskilt stort intresse för det osteologiska materialet.

Kronobergs Kungsgård RAÄ 92, Växjö socken, L1953:1706

(M 68136

<https://digitaltmuseum.org/0210213132552/arkeologisk-undersokning>

Arkeologi i Kronoberg:

https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1_njabXJNyaL9QGp58xdu_sG912E&ll=56.68192370928968%2C14.433031100000004&z=8

+rapport:https://kulturparkenberattar.se/Rapporter%20officiella/1937_Hallkistan_Kronobergs_Kungsgard_RAA92_Vaxjo_sn.pdf

Erik Floderus gjorde undersökningen 1937 och hällkistan flyttades sedan till museiparken inne i Växjö där den fortfarande finns. Stentäkt hade skett på platsen för röset. Kistan var 5 m lång och 1,5 m bred. Fynden utgjordes av bl.a. en skafthålsyx och flera flintdolkar + ett fragment av en båtyxa från mellersta bondestenåldern. Man bedömde vid den ursprungliga undersökningen ”att upp emot ett tiotal

skelettbegravningar” skett i hällkistan. Det fanns också en sekundärbegravning från järnåldern med en nitbricka av järn, keramikskärvor, slagg och nästan 800 g väl brända ben. Cecilias analys visade 72,5 g djurben och 80,9 g identifierbara människoben. Människobenen kom från en vuxen, gracil människa (dock inte bestämbar kön). Det fanns gröna fläckar på ett revbensfragment sannolikt pga färgning från kopparföremål. På ett finger sågs en infektion efter skärsår, som höll på att läka. Djurbenen kom från medelstora till stora djur, som kanske varit med på bålet eller kom de från någon form av festmåltid där benen senare bränts och blandats med människobenen.

Gransholm RAÄ 32, Öja socken, L1953:7156

(Kolli 107:

M 68052 Gransholm 1943

(M 14752-1 – M 14752-15 fynd från ovanstående)

<https://digitaltmuseum.org/0210211764709/arkeologisk-undersokning>

Rapport:

https://kulturparkenberattar.se/Rapporter%20officiella/1943_Oja_RAA32_Gransholm.pdf

Undersökt av Jan-Erik Anderbjörk 1943. Även här hade bedrivits stentäkt. Kistan var troligen mellan 6,5-6,9 m lång. Några takhällar var ur läge så kistan var delvis blottad. I kistans norra och södra ände låg 10-20 cm under markytan spridda skärvor av brända ben i ett diffust brandlager. I södra delen fanns några urnskärvor. Det mesta av gravgodset fanns under brandlagret i form av flintdolkar och yxor.

De brända benen från magasinet låg nu i tre askar märkta "Södra delen av kistan", "Norra delen av kistan" och en som bara var märkt "Gransholm".

Asken "Södra delen ..." innehöll 21,6 identifierbara människoben och 20,4 g djurben och 21,2 g slagg. En vuxen människa, möjligtvis av manligt kön, identifierades av Cecilia. Benen var ofullständigt brända och dåligt bevarade med ett stort inslag av djurben, där arterna inte kunnat identifieras. Benen låg i ett brandlager med bitar av blankt slagg som kan vara smidesslagg. Här fanns också skärvor av keramik tillsammans med benen. Sammantaget gavs intryck av järnålder snarare än bronsålder.

Asken "Norra delen ..." innehöll 27,8 g identifierbara människoben och 6,1 g djurben och 11,7 g slagg. En troligen vuxen människa av möjligtvis manligt kön att döma av t.ex. ögonhålans kant och området mellan ögonen. Slaggen såg annorlunda ut än i södra delen med mer grynig karaktär.

Asken "Gransholm" innehöll 26,2 g identifierbara människoben och 13,2 g djurben (medelstort till större djur – får/get eller större?). En människa, troligen vuxen, (utan möjlighet att bestämma kön) identifierades.

Troligen representerar alla ben i brandlagret samma grav. I brist på dubbletter kan det tolkas som en person, troligen en man som brändes tillsammans med ett eller flera medelstora djur. Vad keramiken representerar är inte helt klart – urna eller annan typ av kärl? Då man fann mer skallfragment i den södra änden och mer rörben i den norra skulle möjligen den södra änden kunna vara huvudändan?

Gemla Norregård RAÄ 16, Öja socken, L1953:6418

Kolli 106:

M 68050 Gemla Norregård 1956

(M 16381-a – M 14752-f fynd från ovanstående)

<https://digitaltmuseum.org/0210211758673/arkeologisk-undersokning>

Rapport:

https://kulturparkenberattar.se/Rapporter%20officiella/1956_Gemla%20Norreg%C3%A5rd%2C%20RA%C3%84%2016%2C%20%C3%96ja%20sn.pdf

Undersökt av Jan-Erik Anderbjörk 1956. Kistan upptäcktes när stenarna i rösets

ytskikt rensats bort. Den låg i riktning N-S. Gavelhällen i norr saknades varför längden var svår att bedöma men troligen 9 m och bredden 1,25 m. Några takhällar kunde inte konstateras. Kistan var upp till överkanten fylld med grus och sten. I hela fyllnadslagret påträffades brända ben och även utanför kistans östra sida kunde även brända ben tillvaratas. Ungefär i kistans mitt vid västra väggen påträffades c:a

0,1-0,15 m under kanten av hällen en krossad lerurna liggande på några flata stenar, som ingick i en röseartad stensamling. Urnan har kunnat restaureras enligt bilden bredvid. Man såg här också ett otydligt brandlager. I och omkring urnan anträffades ben. I hällkistans norra del låg på 0,15 m's djup under hällarnas överkant en stenläggning och under denna en flintspets. På ursprunglig mark låg mindre stenar, som möjligen kunde ha bildat kistans botten. Benen var generellt väl brända. Inga djurben observerades.

I urnan fanns 87,5 g identifierbara människoben som Cecilia analyserade tillhöra en vuxen människa, möjligtvis en kvinna.

Av ben funna utanför urnan kunde 341 g analyseras som identifierbara människoben och troligtvis var de från en vuxen kvinna troligen medelålders eller äldre. De syntes tecken på förslitning i ryggraden och på en knäskål.

Västra Grevaryd RAÄ 3:1 och 3:2, Aneboda socken, L1955:8979 och L1955:9597

Kolli 33:

M 67804 Västra Grevaryd 1978

(M 67804-2, -7, -33, -37-a, 37-b, 37-c, -38 registrerade benposter)

<https://digitaltmuseum.org/0210210748568/ärkeologisk-undersokning>

Rapport:

https://kulturparkenberattar.se/Rapporter%20officiella/1991_Vastra_Grevaryd_RAA_3_Aneboda_sn_ar1978.pdf

Undersökta av Eva Åhman 1978. Fornlämning 3 utgjordes av två rösen där

3:1 var ett tunt röse med kolkoncentrationer, flintavslag och två gravgömmor. Den ena gravgömman (den västra) innehöll endast brända ben. Den andra gravgömman (den östra) innehöll även bronsföremål (dolk, rakkniv, del av fibula samt pincett) och även ett järnbleck (möjligen en skära). Bronsföremålen daterar till bronsålderns period III.

3:2 var ett röse med en 9,5 m lång och 2 m bred hällkista. Där hittades en spjutspets av flinta, en stridsyxa av bergart, flintskärvar och ornerade keramikbitar. Den dateras till senneolitikum. Hällkistan står nu i Hembygdsparken i Lammhult.

3:1 visade i ena gravgömman (den västra) ett 2x2 m stort område med spridda ben.

Av dessa var 33,6 g ben identifierbara humana och 0,3 g möjligt djurben. Här fanns också ett litet bränt flintavslag möjligtvis från yxa. Benen var från en gracil vuxen människa – möjligen av yngre ålder.

Den andra gravgömmen (den östra) utgjordes av ett 0,7x0,7 m stort område där man fann brända ben + föremålsfynd enligt ovan. Benen utgjordes av 80 g identifierbara människoben och 2,9 g djurben. Vidare analys av Cecilia visade på minst två individer varav ett barn 6-8 år gammalt och en tonåring som passerat puberteten c:a 13-18 år gammal (troligen övre delen av åldersspannet) med stöd av studium av hittade tänder i olika stadier, gracila skallben, ryggkotor, rörben och tåben. Benen var väl brända och de båda döda har troligen bränts tillsammans. Benen hade inga gröna färgningar från koppar vilket talar för att bronsföremålen lades till senare i graven efter bränningen. Benen låg samlade i en liten cirkel som tyder på att det kan ha funnits någon form av organisk behållare, som sedan brutits ner.

3:2 hade en gravgömma mellan stenar i södra halvan av kistan. Cecilia kunde finna 113 g identifierbara humanben och 0,5 g djurben. Humanbenen kom från minst en individ som var vuxen. Benen var vita och väl brända. Några fragment hade gröna fläckar tydande på kontakt med koppar under kremeringen.

Hovshaga Börjehem RAÄ 129, Växjö socken, L1953:2067

Kolli 112 (2 lådor):

M 68081 Hällkista Hovshaga 129 1987

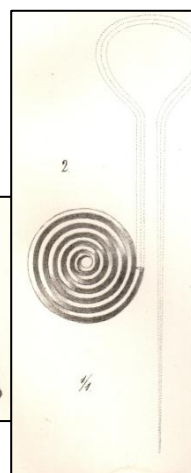
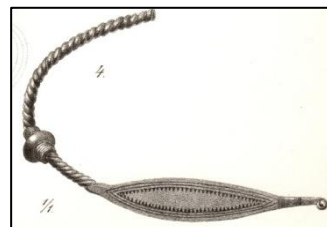
<https://digitaltmuseum.org/0210212354916/arkeologisk-undersokning>

Artikel (finns ingen rapport än):

https://kulturparkenberattar.se/Rapporter%20officiella/1987_Gravfynd_i_Hovshaga_I_Kulturspridaren_nr2.pdf

Undersökt av Eva Åhman 1987 och J.A. Wittlock under 1860-tal.

Wittlock beskrev att kistan var 4,2 m lång och 0,9 m bred och täckt med hällar. Förutom obrända ben (tillvaratogs de eller lämnades de bara kvar?) hittades vid Wittlocks undersökning en vriden halsring av brons med oval skiva vid sidan samt del av en bronsnål med platt huvud av spirallagd ten. Bilderna är från Wittlocks skrift 1874. Wittlock daterade fynden till period V och VI dvs c:a 900-500 f. Kr.

Vid **Eva Åhmans** undersökning 1987 var hällkistan svårt skadad och gavelhällarna saknades helt. Röset var helt borta förutom några kullerstenar norr om kistan och rösets ursprungliga begränsning kunde inte avgöras. I kistan låg odlingssten och modernt bråte inklusive glas. Vid undersökningen hittades i kistan brända och obrända ben. Brända ben fanns också i utkastningslagret väster om kistan. Bronser hittades i form av ett bronsarmband (period VI) och två delar av ett spänne (period V), fragment av en rakkniv (gick ej att datera), små fragment av en

pincett och mycket små fragment av ett bronsbleck som kunde vara recent. Dessutom hittades ett bryne, två skärvor av keramik, en skadad flintdolk och en spets av en flintdolk, slagen flinta, kvarts, porfyr och bergart. Slagg hittades också och en del av en mer sentida kritpipa.

Ben hittades i 27 fyndposter. Cecilia har kunnat identifiera vuxna individer i flera av fyndposterna men det går inte att avgöra om det i vissa fall är samma individ men minst två är olika och kanske det rör sig om en man och en kvinna i 22-30-årsåldern. Bl.a. sågs skallben med gropar tydande på porös hyperostos som kommer av anemi (blodbrist). Några fyndposter innehöll **obrända ben** från minst ett barn 2-4 år gammalt och en vuxen robust individ - troligen en man - och kanske från fler individer. Det är väldigt ovanligt med bevarade obrända förhistoriska ben i Kronobergs län. Den här skadade och dåligt bevarade kistan var något av en **sensation!**

Vi fick en spännande föreläsning om en kronobergsk specialité med mycket intressant fördjupning!

Rapportör: Per Andrén i samarbete med föreläsaren Cecilia Medina-Petersson.